

و نیز عبیر ثبت کرده‌اند که به احتمال ناشی از تصحیف عُسره است.^۷

گفته‌اند چاه یسره، در دوره جاهلیت، به ابوامیه مخزومی تعلق داشته است.^۸ طبق گزارش‌های متعدد پیامبر ﷺ از آب چاه یسره نوشیده، وضو گرفته و برای برکت دادن به آن دعا کرده است.^۹ برخی هم به غسل کردن پیامبر ﷺ از آب این چاه اشاره کرده‌اند.^{۱۰} گاه از کتاب مفقود شده رُزین عبدری (۵۳۵ق.) با عنوان *أخبار دارالهجرة*، نقل شده که چاه عین، یعنی چاه یسره، همان چاهی بوده که انگشتر پیامبر ﷺ در آن افتاده بود.^{۱۱} (← چاه آریس) محمد کبریت از علمای سده ۱۱ق. چاه یسره را در باغستانی پرمحصل، متعلق به آل شدقم از شرفای بنی حسین دانسته است.^{۱۲} در منابع معاصر تاریخ مدینه، گزارش شده که نام این چاه به تدریج فراموش شده و نام دیگری برای آن، با عنوان عُهین، تصغیر عهن،

چاه یسره: از چاه‌های مدینه در نزدیکی مسجد بنی قریظه

این چاه در منطقه عوالی (قربان) مدینه، نزدیک مسجد بنی قریظه، درون سنگریزه، نزدیک درختی که بعدها قطع شده، حفر شده است.^۱ نام این چاه، به رغم کمتر شناخته بودن، در شعر و منظومه فاضل عشقی درباره چاه‌های مدینه، آمده است.^۲ گاه این واژه را به صورت یسیر^۳ یا یسیره^۴ هم نوشته‌اند. از گزارش‌ها برمی‌آید که این چاه، در دوران‌های متفاوت، به نام‌های دیگر، از جمله عین و عُهین هم شناخته می‌شده است.^۵

این چاه در زمین‌های بنی‌امیه بن زید انصاری حفر شده و نام آن، در دوره جاهلیت، عسره به معنای سختی بوده است. زمانی پیامبر ﷺ نزد این چاه آمده و از نام چاه و مالک آن پرسید و سپس آن را به یسره، به معنای آسانی، تغییر داد.^۶ گاه نام چاه را عبیره

۱. وفاء الوفاء، ج ۳، ص ۱۴۳، ۱۴۶؛ الرحلة الورثیالییه، ج ۲، ص ۵۷۳.

۲. موسوعة مرآة الحرمین، ج ۴، ص ۷۸۳-۷۸۴.

۳. الاماکن، ص ۱۶۴.

۴. المغازی، ج ۱، ص ۳۴۳؛ الطبقات، ج ۱، ص ۳۹۰؛ تاریخ المدینه، ج ۱، ص ۱۶۱.

۵. الرحلة الورثیالییه، ج ۲، ص ۵۷۳؛ المدینه بین الماضی و الحاضر، ص ۲۶۸؛ هدایة الحجاج، ص ۲۱۳.

۶. اخبار المدینه، ص ۲۱۹؛ وفاء الوفاء، ج ۳، ص ۱۴۶.

۷. المغازی، ج ۱، ص ۳۴۳؛ الطبقات، ج ۱، ص ۳۹۰؛ معالم الاثیره، ص ۴۳.

۸. معجم البلدان، ج ۴، ص ۱۲۵.

۹. وفاء الوفاء، ج ۳، ص ۱۴۶؛ موسوعة مرآة الحرمین، ج ۴، ص ۷۸۴؛ المدینه بین الماضی و الحاضر، ص ۲۶۸.

۱۰. هدایة الحجاج، ص ۲۱۳.

۱۱. وفاء الوفاء، ج ۳، ص ۱۴۲.

۱۲. الجواهر الثمینیه، ص ۹۵.

وضع شده است. سبب آن را نزدیکی و مجاورت این چاه با چاه عهن^۱ دانسته‌اند که آن هم در منطقه عوالی بوده و برای پرهیز از خطا، آن را به صورت تصغیر، خوانده‌اند.^۱ به همین سبب برخی منابع، اطلاعات چاه عهین را برای چاه یسره آورده‌اند.^۲ بنا بر این برخلاف گفته سمهودی^۳ (م. ۹۱۱ق.) چاه یسره همان چاه عهن نیست، بلکه این چاه نزدیک چاه عهن بوده و به تدریج، به نام چاه عُهین، شهرت یافته که برخی آن دو را به اشتباه یکی دانسته‌اند.

در منابع معاصر، چاه عین در مرحله چهارم به سمت مدینه منوره قرار دارد و از اُم هَشم تا چاه عین را یک مرحله و از آن جا تا مدینه سه مرحله دیگر راه، طی می‌شده است. رفعت پاشا (م. ۱۳۵۳ق.) در گزارش مشاهدات خود آورده که چاه عین آب زیاد و شیرینی داشته، از این رو آب شرب گروه همراه را، از چاه برداشته‌اند. اما در بازگشت، مشاهده می‌کند که در اثر وقوع سیلاب، گرد و خاک زیادی به سمت چاه سرازیر شده است.^۴

اشاره به این نکته لازم است که در مکه نیز

چاهی با نام یسیره ضبط شده که حفر آن را به لؤی بن غالب نسبت داده‌اند. این چاه در خارج حرم حفر شده بود.^۵

◀ منابع

اخبار المدینه: محمد بن الحسن ابن زباله (م. ۱۹۹ق.)، به کوشش صلاح عبدالعزیز زین سلامه، مدینه، مرکز بحوث و دراسات المدینه، ۱۴۲۴ق؛ الاماکن او ما اتفق لفظه و افترق مسماه من الامکنه: محمد بن موسی الحازمی (م. ۵۸۴ق.)، به کوشش حمد الجاسر، بی‌نا، بی‌تا؛ انساب الاشراف: احمد بن یحیی البلاذری (م. ۲۷۹ق.)، تحقیق سهیل صادق زکار و ریاض زرکلی، بیروت، دار الفکر، ۱۴۱۷ق؛ تاریخ المدینه المنوره (اخبار المدینه النبویه): عمر بن شتبه النمیری (م. ۲۶۲ق.)، به کوشش فهیم محمد شلتوت، قم، دار الفکر، ۱۴۱۰ق؛ الجواهر الثمینه فی محاسن المدینه: محمد کبریت الحسینی (م. ۱۰۷۰ق.)، به کوشش محمد حسن اسماعیل، بیروت، دار الکتب العلمیه، ۱۴۱۷ق؛ الرحلة الورثیانیه: حسین بن محمد الورثیانی (م. ۱۷۷۹م.) القاهره، مکتبه الثقافه الدینییه، ۱۴۲۹ق؛ سبل الهدی و الرشاد فی سیره خیر العباد: محمد بن یوسف الشمس الشامی (م. ۹۴۲ق.)، به کوشش عادل احمد و علی محمد، بیروت، دار الکتب العلمیه، ۱۴۱۴ق؛ الطبقات الکبری: محمد بن سعد (م. ۲۳۰ق.)، به کوشش محمد عبدالقادر عطا، بیروت، دار الکتب العلمیه، ۱۴۱۰ق؛ فتوح البلدان: احمد بن یحیی

۱. المدینه بین الماضي والحاضر، ص ۲۶۸.

۲. الجواهر الثمینه، ص ۹۵؛ المدینه بین الماضي والحاضر، ص ۲۶۸.

۳. وفاء الوفاء، ج ۳، ص ۱۴۳؛ سبل الهدی، ج ۷، ص ۲۲۹.

۴. فتوح البلدان، ص ۵۶.

۵. فتوح البلدان ص ۵۶.

نیز سلطه داشت و در حرمین، اقدامات قابل توجهی انجام داد. وی، در ایام کودکی، برده شخصی به نام خواجه کز لک^۱ شد و به مصر منتقل گردید. در آنجا اتابک اینال یوسفی، از امیران و صاحب منصبان دوره ملک ظاهر برقوق (حک: ۷۸۴-۸۰۱ق.)، او را خریداری کرد. بعدها با وساطت و درخواست برادر چقمق، که در خدمت ملک برقوق بود، به خدمت این سلطان مملوکی درآمد. چقمق به سبب شایستگی، در دستگاه این سلطان به سرعت ترقی کرد و از خاصان دربارش شد. وی در حکومت ملک ناصر فرج بن برقوق (حک: ۸۰۱-۸۱۵ق.) نیز دارای سمت نظام و مسئول خزانه داری بود.

وی در اوایل حکومت اشرف برسبای (حک: ۸۲۵-۸۴۲ق.) به سمت حاجبی، و پس از آن به امارت لشکر رسید. زمانی که ملک عزیز، پس از پدرش، برسبای، در سنین پایین به سلطنت رسید، چقمق به اتابکی (مربی و سرپرستی شاهزادگان) وی برگزیده شد و در اندک زمانی بر تمام امور کوچک و بزرگ دولت مسلط^۱ و پس از مدت کوتاهی، با همیاری برخی نظامیان، قضات و علماء، ملک عزیز را برکنار و در ۱۹ ربیع الاول

۱. النجوم الزاهرة، ج ۱۵، ص ۲۵۶-۲۶۰؛ شذرات الذهب، ج ۹، ص ۴۲۵.

البلاذری (م. ۲۷۹ق.)، بیروت، دار و مكتبة الهلال، ۱۹۸۸م؛ المدينة بين الماضي والحاضر: ابراهيم بن علي العياشي، المدينة، المكتبة العلمية، ۱۳۹۲ق؛ مرآة الحرمين: ابراهيم رفعت باشا (م. ۱۳۵۳ق.)، قم، المطبعة العلمية، ۱۳۴۴ق؛ المعالم الاثيرة: محمد محمد حسن شراب، بيروت، دار القلم، ۱۴۱۱ق؛ معجم البلدان: ياقوت بن عبدالله الحموي (م. ۶۲۶ق.)، بيروت، دار صادر، ۱۹۹۵م؛ المغازی: محمد بن عمر الواقدي (م. ۲۰۷ق.)، به كوشش مارسدن جونز، بيروت، مؤسسة الاعلمی، ۱۴۰۹ق؛ موسوعة مرآة الحرمين الشريفين: ايوب صبري باشا (م. ۱۲۹۰ق.)، القاهرة، دار الأفق العربي، ۱۴۲۴ق؛ هداية الحجاج (سفرنامه مکه): سيد محمدرضا طباطبائي، به كوشش جعفریان، قم، مورخ، ۱۳۸۶ش؛ وفاء الوفاء باخبار دارالمصطفى: علي بن عبدالله السمهودي (م. ۹۱۱ق.)، به كوشش محمد محيي الدين عبدالحميد، بيروت، دار الكتب العلمية، ۲۰۰۶م.

علي احمدی میرآقا

چراکسه ← ممالیک

چقمق: از سلاطین مملوکی مصر و بانی برخی

اقدامات در حرمین

سعید ملک ظاهر سیف‌الدین چقمق (حک: ۸۴۲-۸۵۷ق.) از سلاطین دولت ممالیک* چرکسی در مصر بود که بر حجاز